

НОРМОТВІРНА ПРАКТИКА АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО

<https://doi.org/10.37919/0201-419X.2021.95.8>

УДК 811` .161.2:373.374Кримський

ЛЕКСИЧНА КАРТОТЕКА ЗВЕНИГОРОДЩИНИ В ДЖЕРЕЛЬНІЙ ОСНОВІ «РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА» 1924–1933 РОКІВ ЗА РЕДАКЦІЄЮ А.Ю. КРИМСЬКОГО

ТИЩЕНКО

Оксана Миколаївна,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії та
структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН
України;
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001;
e-mail: tom-73@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5709-1252>

Oksana

TYSHCHENKO,

Ph.D. in Philology, senior researcher
at the Department of Lexicology,
Lexicography and Structural and
Mathematical Linguistics,
Institute of the Ukrainian Language,
National Academy of Sciences of
Ukraine;
4 M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01001,
Ukraine;
e-mail: tom-73@ukr.net

Стаття складається із двох змістових частин. У першій представлено огляд культурно-історичних засад укладання російсько-українського словника (РУС-33), визначальні принципи добору лексичного матеріалу з автентичних джерел, що їх сформулював А.Ю. Кримський. Наголошено на динаміці поглядів мовознавця на лексикографічну працю. У другій частині дослідження вперше в українському мовознавстві представлено типологію карткування лексичного матеріалу, його паспортизації в перекладному словнику першої третини ХХ ст. Такий огляд є внеском до основ історіографії українського словництва.

До лінгвістичного обігу впроваджено важливий для поновлення української ідентичності мовний матеріал – фрагмент Картотеки Звенигородщини (КЗ) А.Ю. Кримського як компонент лексико-ілюстративної основи РУС-33 (Архівної картотеки (АК)). Визначено макро- (тип картотеки, прямі та обернені («перевернуті») картки; типологія акумуляції до інтерпретації мовної інформації, характер частиномовної належності заголовних одиниць тощо) й мікроструктуру (реєстрові одиниці, ілюстрації, паспорт джерела) картотеки.

Сформульовано перспективи вивчення Картотеки Звенигородщини у таких аспектах, як роль додаткових одиниць у заголовній частині; похідні заголовні одиниці; варіантність (лексичні, фонетичні, акцентуаційні, морфологічні); характеристика заголовних одиниць (семантичні, граматичні, етимологічні, стилістичні) тощо.

Зроблено висновок, що цей матеріал важливий для дослідження сучасних мовних процесів у контексті поновлення питомих рис української мови та різнорівневого її вивчення.

Ключові слова: Агатангел Кримський, лінгвістичне джерело словника, українська мовна ідентичність, живе мовлення, польові записи, Картотека Звенигородщини, Архівна картотека, макроструктура й мікроструктура картотеки.

У контексті дискусії наприкінці ХІХ ст. про чистоту української мови А.Ю. Кримський зазначив, що надміру категоричні й хапливі пуристи питоме українське слово часом помилково вважають полонізмом чи росіянізмом («москалізмом»³), через що збіднюють нашу мовну палітру: «щоб критикувати мову, треба докладно пізнати її геть усю, мову всієї Русі-України, а тоді вже здавати ся на „чуття мови“». Інакше-ж легко впасти в помилки» [Хванько 1891]. Для такого докладного пізнання мови А.Ю. Кримський ще 1891 року в часописі «Зоря» обґрунтував актуальність створення великого словника української мови. Зреалізувати цей задум, хоч і не вповні, вдалося у 20–30-х рр. ХХ ст.: це був «Російсько-український словник» у 4 т. за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова (далі – РУС-33).

А поки що молодий дослідник (1891 р. йому лише 20 років) завзято виводить потребу такої праці в річищі народницької концепції мовної розбудови: «Навіть при добрій волі важко бува' усвоїти народній неольоґізм-провінціялізм: бо як

³ Тут і далі цитуємо із дотриманням правопису в оригіналі статті.

його впізнаєш? ... Коли я стрічаю ... слово „впечаток“, то я розумію, що це – „вражіння“, але звідкіля я довідаюся, чи це є слово нове народне, чи по-просту виковане автором?» [Хванько 1891]. Агатангел Юхимович порівнює цей вибір з «Гамлетовою заковикою» і наполягає: «Нам дуже-дуже треба російсько-українського словника, **вийнятого з автентичних джерел** [тут і далі виділення наше. – *О.Т.*], – він-би добре зарадив нашому лихови» [Там само]. Лихом А.Ю. Кримський називає брак верифікаційної бази, що давала б змогу кваліфікувати в певний спосіб ту чи ту мовну одиницю. Саме живомовна стихія, на думку вченого, є основним джерелом словникових матеріалів – багатих синонімічних рядів, семантичних значень та їхніх відтінків. Лексикографічне фіксування й упорядкування «льокалізмів або взагалі таких слів, які не кожному звісні» [Там само] сприяло б уведенню їх до широкого вжитку та розвитку й утвердження української мови на народній основі: «Як гарно розвивала ся-б вона [мова], будь у нас такий словник! Як-би гарно показала вона всім нашим ворогам, до чого вона здатна!» [Там само].

А.Ю. Кримський справедливо відзначає складність такої роботи через її великі обсяги та бачить розв'язок проблеми через організування лексикографічної толоки: «Одна людина не може швидко та легко виповнити цю роботу, – тут цілі роки праці ... Чому-б не зробити сього діла гуртом? Нас українофілів багацько; коли покладемо, що кожен передплатник «Зорі» притягне до сієї праці тільки три особи, то й тоді матимем робітників більше, ніж 400» [Там само]. Залучення волонтерів до збирання мовного матеріалу на той час відоме як для українського, так і для закордонного словникарства⁴.

Насамперед Агатангел Юхимович запропонував процедуру створення картотеки, що полягала в суцільному розписуванні джерела. Це означало, що на картку має бути виписано

⁴ Для проекту «Сравнительные словари всеъх языковъ и нарѣчій, собранные десницею всевысочайшей особы...» (1787–1789 pp.) було залучено технології адміністративного збирання лексичного матеріалу (анкетування); кореспонденти «Київської старовини» для «Словаря української мови» зібрали 200 тис. карток (1864–1902 pp.); для «Опыта южнорусскаго словаря» К. Шейковського (1884–1886 pp.) було оголошено про гонорар (від 2 до 15 коп.) за кожне подане слово на літери, видруковані у перших 5-и томах; До «Словаря російсько-українського» М. Уманця та А. Спілки матеріал «з уст народа» та від письменників збирали сільські вчителі, священники та ін. з різних куточків «Української, Галицької, Угорської Русі» (кінець 50-х – початок 60-х pp. XIX ст.) [Тищенко 2016 а: І].

кожне слово тексту (заголовна одиниця картки) з наведенням перекладного еквівалента: «кожен ... міг-би взяти якусь одну, однісіньку українську книжку та повиписувати з неї слова в азбучнім порядці, з російського на українське» [Там само]. Щоправда, не згадано про виписування цитат – текстових ілюстрацій уживання того чи того слова. Неодмінним, уважає автор, має бути «назва і картка джерела» при кожнім слові (тобто паспорт), адже у зведеному варіанті зібраних матеріалів уніфікований список усіх джерел для кожної реєстрової одиниці цілковито потвердить питоменність, уживаність та актуальність лексеми. Напр., коли «при слові „лента“ буде навіч показано, що воно є в такім та знов у такім збірникови казок чи пісень, а далі в таких ... авторітетних письмовців з різних закутків Руси-України, то очевидячки й спірки не може бути про те, що ніби воно чуже, або не в дусі мови» [Там само].

Щодо організації діяльності дослідник наголошував на потребі створення координаційного центру для узгодження видів роботи та зосередження й обліку готової продукції – «поскінчаних словарчиків» на базі як друкованих джерел, так і живо-мовних – «із уст народа».

Натхненно та оптимістично А.Ю. Кримський уявляв майбутнє укладання словника: «Кожен зробив-би свою частку праці легко, непомітно за-для себе самого, а тимчасом швидко. ... Це праця важна, праця користна, а тимчасом **не вимагає ніяких жертв, вимагає тільки однієї години в день ... – невже-ж це важко?!** – Отакечки придбали-б ми словник, за котрий сьміливо можна було-б сказати, що він є праця цілої України. ... Відомо, який вплив мали словники на розвій других відроджуючих ся народностей» [Там само]. За прогнозами мовознавця завершити накопичення паспортизованого лексичного матеріалу (300–400 словників від різних укладачів) можливо за пів року, найбільше – за рік: **«Впорядкувати їх – річ зовсім механічна, до котрої не треба навіть точного знання російської мови; ... охочих знайшлось-би багато, бо такій особі достала ся-би слава впорядника»** [Там само].

Остання заувага Агатангела Кримського особливо промовиста – органічна для молодого вченого, вона виявляє його запал, розмах задумів і пристрасть; водночас це – хибна й легковірна (через брак досвіду) оцінка лексикографічного процесу. Адже за кілька десятиліть, невідривно працюючи над таким словником – РУС-33 – у непрості часи матеріальної скрути,

морального гніту, який щороку посилювався, за нестачі співробітників – як кваліфікованих та досвідчених лексикографів, так і технічних помічників, за постійного наполягання видавництва на пришивдшенні роботи, мовознавець напише: «На превеликий жаль ніякі гроші тут допомогти не можуть, бо людей немає. Праця над укладанням словника способом розбору і зведення воєдино десятків (іноді сотень) карток для одного слова і постійна зв'язка зі словником Даля і Академічним Російським – це є така **каторжна єгипетська робота, яка всіх відлякує**⁵. Наполегливо і самовіддано **тягнуть цю лямку** тільки ті..., які **віддані самій ідеї Словника**» [Матвеева, Циганкова 1997: 80]. За звітами академічної Комісії для складання словника живої української мови 1923 р. **«похоплива праця над укладанням рос.-українського словника не лишала часу на виписування нових слів, відірвавши співробітників до іншої праці – систематизації матеріялу, а постійних членів-редакторів примусивши ввесь свій час віддавати на редагування вже призбіраного передніше матеріялу, а не на перегляд нового»** [Звідомлення 1924: 306–307]. Про те, що готували словника до друку в дуже складних та несприятливих умовах, А.Ю. Кримський писав у газеті «Більшовик» від 23 березня 1924 р.: **«Працюючи 11 годин на добу, ніколи не лягаючи спати раніш 4 г. ранку, я проте встигаю здавати до друкарні тільки один аркуш на тиждень»** [цит. за: Данилюк 1991]. У передмові до I тому РУС-33 укладачі пояснювали, що в них не було можливості перевірити рукописний варіант словника в повному обсязі перед тим, як здавати його до друку: **«Скороно якийсь складений аркуш бував зредагований, він негайно, з**

⁵ С.О. Єфремов так говорив про перспективу роботи над РУС-33: **«Комісія й видавці («Шлях освіти») тягнуть і мене до цієї справи. Огинаюся. Не хочеться совати пальці поміж двері»** [Єфремов 1997: 73], **«тяжко мені, в цю справу плутатися не хочеться. Одно те, що маю й своєї роботи досить, по саме нікуди, – до того ж я не філолог, нічого в їхніх тонкощах не розбираю; Кримський виразно не хоче, щоб хто до цієї справи втручався. Да мимоидеть мене чаша сія!»** [Там само: 112–113]. С.О. Єфремов про своє призначення головним редактором III й IV томів РУС-33: **«Було засідання Словникової комісії. Справу вирішено так, що мені треба буде редагувати другу половину, з О починаючи. От несподівано спобігла халепа!»** [Там само: 117]. Попри все С.О. Єфремов відповідально виконував свої редакторські обов'язки: разом з А.Ю. Кримським вони не тільки впорядкували та систематизували матеріали членів Комісії, а й зробили безпосередній науковий внесок в укладання словника [Поздрань 2018: 12].

невисохлим чорнилом, ішов до друкарні та й друкувався, доки тим часом відбувалося редагування дальшого аркушу» [РУС-33, I: X].

На час виходу першого тому РУС-33, 1924-го року, А. Кримський зізнається: «Я працюю зовсім не тому, що мені можуть заплатити, а виключно тому, що я звик напружено працювати; що наукова праця, у тому числі, звичайно, і над словником, приносить мені **глибоке моральне задоволення і насолоду**» [Матвеева, Циганкова 1997: 85-86].

Саме цей потужний дух науковця спонукав А.Ю. Кримського до ретельної й самовідданої праці – як на світанку своєї долі, так і в призахідні роки. Шукач, упорядник і дослідник питомих джерел українства, він збирав мовний матеріал на своїй малій батьківщині – Звенигородщині, яка дала етнографічні, фольклорні джерела, що їх учений узагальнив у праці «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного» [Виноградська 2012; Пшенічкіна 2018].

Саме ці матеріали – *Картотеку Звенигородщини* (далі – КЗ) – ми кваліфікуємо як лінгвістичне джерело у складі *Архівної картотеки*⁶ (далі – АК) (Рис. 1) та як складник джерельної основи РУС-33; досліджуємо КЗ за допомогою інструментарію електронної системи «АК» та сайту «АК»⁷ (Рис. 2), зокрема аналізуємо мікроструктуру (структуру картки) та макроструктуру (структуру картотеки) КЗ, що взаємопов'язані й почасти визначають одна одну.

Мікроструктура КЗ. Обов'язкові поля картки – це **ресетрові одиниці** (рос. / укр.; укр. / рос.): *Экономический – Скарбовий; ілюстрація* (з підкресленим словом, винесеним у заголовну частину): *Зібрав на полі своє збіжжя – тай тоді гайда по скарбових полях, усі жнивівá; паспорт джерела: Звиног. (Крим.)*. Ці

⁶ АК – лексико-ілюстративні матеріали Комісії для складання словника живої української мови, яка в 20-х рр. минулого століття уклала «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова (1924–1933). Уперше від 30-х рр. картотека стала об'єктом наукової уваги саме як матеріали репресованої Комісії, понад пів століття їх вважали втраченими [Тищенко 2016].

⁷ Проект реалізовано за підтримки Українського культурного фонду (грант № 1109, вересень – листопад 2018 р.). Виконавиці проекту: к.ф.н. О.М. Тищенко, д.ф.н. Л.П. Кислюк, аспірантка Ю.О. Вознюк (Інститут української мови НАН України); к.ф.н. Ю.В. Поздрань (Вінницький національний технічний університет). Систему й вебресурс створено із залученням програмістів на чолі з М.М. Ткаченком [Тищенко 2020].

поля репрезентовано в усіх картках: *Странный – Кумѣдний*. *Вчора щось кумѣдне зо мною творилося. Залетіла птиця до нас, якась кумѣдна, я такої ще й не бачив* (ру)⁸.

За нашими спостереженнями, подекуди в мікроструктурах КЗ не наведено ілюстрації, напр.: *Связь – Купа* (ру); *Связность – Купа* (ру); *Свердлѡ: (сверло для изготовления граблей) – Свердло У СССР: Свердло грабельне* (ру). Також натрапляємо на картки з відсутнім заголовним словом в українській / російській частині: *Слюна: Ядовитая слюна – [Рона]*. *На гадюку сонце пече, А з гадюки ронá тече. Підстав дівко, коновочку Під гадючу головочку: Як натече ронá з рота, Чаруй брата, як охота.* (Пісня) (ру). У цій картці слово-переклад *рона* підкреслено в цитаті, однак не зазначено як заголовне українське, що робимо ми у квадратних дужках.

Усі картки з польовими записами Звенигородщини, які є предметом розгляду в цій статті, марковано типовим паспортом: *Звиног. (Крим.)* (деінде трапляються ситуативні пропуски крапки біля скорочення). Для зручності сприйняття ми не наводимо паспорт джерела після кожного прикладу в цій розвідці.

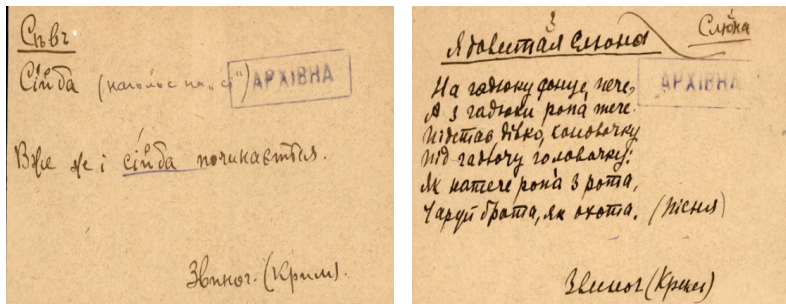

Рисунок 1. Картки КЗ у складі АК Інституту української мови НАН України

⁸ Приклади наводимо відповідно до правопису оригіналу. Уніфіковано подаємо: заголовні слова п/ж шрифтом з великої літери; тире між заголовними словами російською та українською мовою; крапку після заголовних слів перед ілюстрацією; після заголовного слова перед описовою конструкцією чи СССР – двокрапку, перед додатковими одиницями-варіантами – кому; поле з семантичними, граматичними та ін. характеристиками беремо в дужки; не ставимо крапку після цитати; нашу додану інформацію беремо у квадратні дужки; не наводимо паспорт джерела в цій розвідці для економії місця; наприкінці через крапку з комою вказуємо на тип картки за вхідним словом: (ур) або (ру). Усі дані з картки подаємо скісним шрифтом.

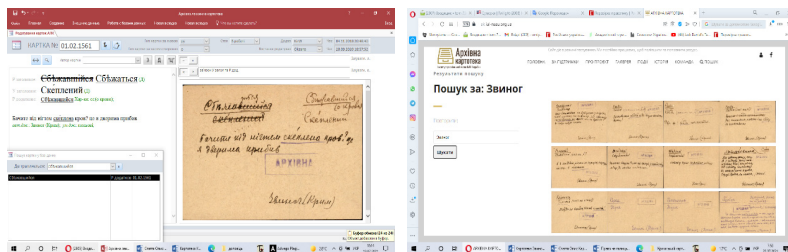

Рисунок 2. Картка КЗ, розпізнана в електронній системі «АК»; картки КЗ, розміщені на сайті «АК»

Макроструктура КЗ.

Тип картотеки: перекладна. За вхідною мовою картки такі: а) українсько-російські (ур): *Подвір'я – Дворь; Поворотливая – Поворотливая, расторопная*; б) російсько-українські (ру): *Свинтусь – Свинчук; Разсыпчатый – Сипкий*. Опрацювавши порівняно невеликий фрагмент (2,5 тис. = 0,7% АК), ми знайшли 110 одиниць із картотеки А.Ю. Кримського, з яких 100 – ру, 10 – ур, що закономірно, адже заплановано було створення російсько-українського словника. Первинно об'єктом опрацювання є українські лексичні одиниці (зібрані на Звенигородщині і слова та вислови), до яких автор картки добирав російський відповідник (слово або вислів – стале словосполучення / описову конструкцію).

Обернені («перевернуті») картки. 1923 р. для укладання РУС-33 розпочалося енергійне «упорядкування і редагування призбіраного матеріалу» [Звідомлення 1924: 306], а кількість доданих нових карток із кожним роком зменшувалася. За словами А.Ю. Кримського, «писання нових карток обмежалося у другому півріччі 1923 р. мало не самим перевертанням ще неперевертнутих до того часу укр.-російських карток, після чого й припинилося» [Там само]. Таким чином «перевертали» і картки з польовими записами Звенигородщини. Наприклад:

Свалить въ борбѣ и стараться грызть (о бѣшенной собакѣ) – Покачати. Скажена собака одну нашу собаку покусала, а двох тільки покачала (ру) → **Покачати – Свалить въ борбѣ и стараться грызть (о бѣшенной собакѣ).** Скажена собака одну нашу собаку покусала, а двох тільки покачала (ур);

Темнота, мракъ – Поніч. Засвітить світло, бо я в пѣночі нічого не знайду (ру) → **Поніч – мракъ, темнота.** Засвітить світло, бо я в пѣночі нічого не знайду (ур);

Попёрти – Умчать. *А де мій окрасць? Угу, де! Рябко вже його давно на горёд попёр (ур) → Умчать – Попёрти.* *А де мій окрасць? Угу, де! Рябко вже його давно на горёд попёр (ру).*

Акумуляція / інтерпретація інформації. Коли в картці КЗ первинно було зазначено більше однієї ілюстрації, з неї формують відповідно дві чи більше карток з однією цитатою в кожній, закресливши перенесений контекст-ілюстрацію, як-от у картках: **Свинтусь – Свинуватий.** *1. Він таки свинуватий: проси його, проси, а йому байдуже 2. Росхлюпав молоко по цілому столі: от, свинуватий (ру); Щепка – скепá. 1. Сухий, як скепá (приказка) 2. Худий, як скепá (ру); Хватить (о дождь) – Сипнути. 1. Пересидьте, – бачите, сипну́в дощ! 2. В ночі був сипнув дощ (ру). Із цих карток виформували нові картки: **Свинтусь – Свинуватий.** *Росхлюпав молоко по цілому столі: от, свинуватий (ру); Щепка – Скепá.* *Худий, як скепá (ру); Хватить (о дождь) – Сипнути.* *У ранці сипну́в дощ (ру).* Як бачимо, у цьому процесі зміст карток теж зазнавав змін – присутніх: **Щепка**→ **Щепá**, та несутніх: **В ночі**→ **У ранці**. Отже, функцію накопичення матеріалу в картотеці заступала інша – функція детальнішої інтерпретації мовних фактів. Певно, наступну картку з трьома цитатами мала чекати така сама доля: **Раскалиться, накалиться** (о многих) – **Пороспікалися.** *1. Хіба-ж я тії горцики без рогача витягну? Вони-ж пороспікалися! 2. Сонце пече, я свої струменти був покинув на сонці, а вони так пороспікалися, що голою рукою не візьмеш 3. Залізни баки пороспікалися (ру).**

За **частининомовною належністю** заголовних слів розрізняємо картки із самостійними повнозначними частинами мови, як-от: іменниками -- **Хлопья – Кóтики; Сновáльня – Снівниця; Стряпуха – Кухáрка**; прикметниками-- **Тайный – Скрітний; Удободелимый – Подóльний; Шершавый – Кошлáтий**; дієсловами-- **Растрепываться – Кошлáтитися; Свернуть – Скрутіти; Свидѣтельствовать – Свідчити**; рідше дієприкметниками-- **Пороскідуваний – разбросанный, разсъянный**; прислівниками -- **Самостоятельно – Самотужки**; ще рідше – неповнозначними частинами мови, напр., прийменниками: **Рядомь – Пóруч.**

Пошук формальної та семантичної доцільності. Зміст карток засвідчує, що автор(и) шукали оптимальний спосіб наповнення карток. Диференціюємо чотири таких варіанти:

а) пошук заголовних одиниць: українське заголовне слово *сіянка* перекладено російською описовою конструкцією *стѣнное дерево*. Цю описову конструкцію спочатку записано як заголовну одиницю, а потім російським заголовним словом вказано *стѣнной*; ~~*Стѣнное дерево*~~ *Стѣнной*: *Стѣнное дерево* – ~~*Сіятка*~~ *Сіянка*. *Це груша не од щепи: це сіянка* (ру);

б) пошук різних російських лексичних відповідників для того самого українського слова і контексту (оформлено на різних картках): *Стянецъ / Самоствьъ* – *Сіянка*. *Ці грушки можна й повирубати: це-ж сіянкѣ* (ру); *Троичный / Семиковый* – *Кле-чальный*. *Це було в клечалну п'ятницю або суботу, – одно слово перед святою неділею* (ру); *Суетня / Сутолока* – *Крутаніна*. *Піднявся сміх крутаніна, тяганіна, дівки й парубки збилися в одну купу* (ру); наведення тієї самої російської одиниці для різних українських слів у різних контекстах: *Свинтусъ* – *Свинчѣк*. *А вони, свинчуки, і не вважають на те* (ру); *Свинуватий*. *1. Він таки свинуватий: проси його, проси, а йому байдуже* *2. Росхлюпав молоко по цілому столі: от, свинуватий* (ру);

в) пошук різних контекстів для того самого лексичного відповідника (оформлено на різних картках): *Стянецъ* – *Сіянка*. *Це груша не од щепи: це сіянка* (ру); *Ці грушки можна й повирубати: це-ж сіянкѣ* (ру). Таке ілюстрування підтверджує поширене вживання українського слова у певному значенні;

г) пошук точного російського семантичного відповідника для того самого українського слова згідно з ілюстрацією, пор. російські відповідники *Суетня*, *Сутолока* та *Хлопоты* у таких картках: *Суетня / Сутолока* – *Крутаніна*. *Піднявся сміх крутаніна, тяганіна, дівки й парубки збилися в одну купу* (ру); *Хлопоты* – *Крутаніна*. *Цілий день така крутаніна, що й пообідати часу не було* (ру). У такий спосіб розкрито багатозначність українського заголовного слова.

Типологія заголовних одиниць:

- зазвичай це слова: *Хирург* – *Костопрѣв*. *Та ще хоч би костопрѣв у нас на селі був, а то що ж ті люди? Знають стілки, скілки і я!* (ру); *Толпа* – *Кѣнок*. *Постовпляться до кѣнка, тай ані руш* (ру); *Снестъ* – *Познѣсити*. *Познѣсь чамадани до хати, то там тобі заплатять* (ру);

- зрідка – сталі вислови (фразеологізми або термінологічні сполучення): *Склонность*: *Питать склонность к чему-н. – Кохатися до чогось; Всякий кохается до гробшей* (ру); *Сопротивленіе*: *Оказывает сопротивление – Кріпійтися*. *Кілуня вже згоріла, але повітка дубова, ще кріпійтися* (ру);

- або описові конструкції: *Покача́ти – Свалить вь борье и стараться грызть* (о бѣшенной собаць). Скажана собака одну нашу собаку покусала, а двох тільки покачала (ур). Виправлення свідчать про динаміку формування семантичного та перекладного складника картки: *Устремиться отпра́виться: ~~постыпно отпра́виться~~ – Подáтися* (кудись). *А мій чоловік подáвсь до церкви Хлоця вже нема вдо́ми вдома; подáвсь до школи* (ру); *Улепетнуть: да́ть дра́та, помча́ться – Подра́ти. Не видно її, де́сь подра́ла!* (ру). Звичайно російське заголовне слово додано згодом, первісно вказано переклад як описову конструкцію.

Отже, первинний аналіз Картотеки Звенигородщини А.Ю. Кримського, яку використано для створення лексико-ілюстративних матеріалів (Архівної картотеки) Комісії для складання Живого словника української мови, дає уявлення про її мікроструктуру: реєстрові одиниці, ілюстрації, паспорт джерела; про макроструктуру й особливості її формування: тип картотеки, прямі та обернені («перевернуті») картки; свідчить про розвиток змісту картки від акумуляції до інтерпретації мовної інформації, про характер частиномовної належності заголовних одиниць, про пошук формальної та семантичної доцільності тощо.

Перспективи вивчення Картотеки Звенигородщини пов'язуємо з такими аспектами, як-от: додаткові одиниці у заголовній частині; похідні заголовні одиниці; варіанти (лексичні, фонетичні, акцентуаційні, морфологічні); характеристики заголовних одиниць (семантичні, граматичні, етимологічні, стилістичні) тощо.

Уважаємо, що цей матеріал важливий для дослідження сучасних мовних процесів у контексті поновлення питомих рис української мови та різнорівневого її вивчення.

Виноградська Г. Неопублікований розділ «Жнива» праці А. Кримського «Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного». *Народознавчі зошити*. 2012. №2 (104) С. 348–360.

Данилюк Н.О. А.Ю. Кримський і «Російсько-український словник» 1924–1933 рр. *Мовознавство*. 1991. № 5. С. 70–75.

Єфремов С.О. Щоденники, 1923 – 1929. Київ, 1997.

Звідомлення Першого (Історично-Філологічного) Відділу за 1923-й рік. *Записки історично-філологічного відділу*. За головним редагуванням Голови Відділу акад. Агатангела Кримського. Київ, 1924. Кн. IV. С. 294–353.

Матвеева Л.В., Циганкова Є.Г. А.Ю. Кримський – неодмінний секретар Всеукраїнської Академії наук : Вибране листування. Київ, 1997.

Поздрань Ю.В. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті. Вінниця, 2018.

Пишнічкіна Г. «Звенигородщина» Агатангела Кримського та сучасні дослідження обрядової пісенності Правобережної Черкащини. *Проблеми етномузикології*. 2018. Вип. 13. С. 82–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Petnomuz_2018_13_6 (останнє звернення: 21.07.21).

Тищенко О.М. Архівна картотека як лексико-ілюстративна база «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова. I. Лексична картотека: історія створення та репресій; II. Мікро- та макроструктура архівної картотеки. *Українська мова*. 2016 а. №2. С. 44–71.

Тищенко О.М. Архівна картотека як лексико-ілюстративна база «Російсько-українського словника» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова. I. Лексична картотека: історія створення та репресій; II. Мікро- та макроструктура архівної картотеки. *Українська мова*. 2016 б. №3. С. 57–78.

Тищенко О.М. Архівна картотека української мови в цифровому форматі: від пам'ятки мови до сучасного лексикографічного інструментарію. *Rocznik Slawistyczny*. Wrocław, 2020. LXIX. С. 185–197.

Тищенко О.М. Електронна лексична картотека: шлях створення інструментарію сучасного словникаря. *Українська мова*. 2019. №2. С. 37–52.

Хванько А. [А. Кримський]. Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихові. *Зоря*. 1891 (27.12.1891). Ч. 24. С. 472–476. Цит. за: Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/57497> (останнє звернення: 22.07.21).

Тышченко О., Тышченко В. Electronic System «All-Ukrainian Toloka Archival Card Index»: Structure, Tools, Prospects of Development. Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021): Main Conference. Lviv. 2021. I. P. 555–565. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper41.pdf> (останнє звернення: 25.07.21).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

АК – Архівна картотека. 2018. URL: <https://ak.iul-nasu.org.ua> (останнє звернення: 25.07.21).

РУС-33 – Російсько-український словник: у 4-х т. ; за ред. А.Ю. Кримського, С.О. Єфремова. Київ, 1924–1933. Т. 1–3.

REFERENCES

Vynohradska, H. (2012). Unpublished section “Harvest” of A. Krymskyi’s work “Zvenyhorodshchyna. Shevchenko’s homeland from the ethnographic and dialectological point of view”. *Ethnographic notebooks*, 2 (104), 348–360 (in Ukr.).

Danylyuk, N.O. (1991). A.Yu. Krymskyi and «Russian-Ukrainian Dictionary» 1924–1933. *Movoznavstvo*, 5, 70–75 (in Ukr.).

Yefremov, S.O. (1997). Diaries, 1923–1929. Kyiv (in Ukr.).

Report of the First (Historical and Philological) Department for 1923 (1924). *Notes of the historical and philological department*, IV, 294–353. Kyiv (in Ukr.).

Matveyeva, L.V., Tsyhankova, Ye.H. (1997). A.Yu. Krymskyi is an indispensable secretary of the All-Ukrainian Academy of Sciences: Selected correspondence. Kyiv (in Ukr.).

Pozdran, Yu.V. (2018). “Russian-Ukrainian Dictionary” edited by A.Yu. Krymskyi and S.O. Yefremov in the historical-linguistic context. Vinnytsia (in Ukr.).

Pshenichkina, H. (2018). “Zvenyhorodshchyna” by Ahatanhel Krymskyi and modern studies of ritual song of the Right Bank Cherkasy region. *Problems of ethnomusicology, Issue 13*, 82–117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Petnomuz_2018_13_6 (last accessed: 21.07.21) (in Ukr.).

Tyshchenko, O.M. (2016 a). Archival card index as a lexical and illustrative database of the Russian-Ukrainian dictionary, ed. A.Yu. Krymskyi and S.O. Yefremov. I. Lexical card index: history of creation and repression; II Micro- and macrostructure of archival card index. *Ukrainian language*, 2, 44–71 (in Ukr.).

Tyshchenko, O.M. (2016 b). Archival card index as a lexical and illustrative database of the Russian-Ukrainian dictionary, ed. A.Yu. Krymskyi and S.O. Yefremov. I. Lexical card index: history of creation and repression; II Micro- and macrostructure of archival card index. *Ukrainian language*, 3, 57–78 (in Ukr.).

Tyshchenko, O.M. (2020). Archival card index of the Ukrainian language in digital format: from a language monument to modern lexicographic tools. *The Slavic Yearbook, LXIX*, 185–197. Wrocław (in Ukr.).

Tyshchenko, O.M. (2019). Electronic Lexical Card Index: the ways of creation the toolkit of the modern lexicographer. *Ukrainian language*, 2, 37–52 (in Ukr.).

Khvanko, A. [A. Krymskyi], (1891). Our language difficulties and a way to deal with disasters. *Zoria* (27.12.1891). Ch. 24. (pp. 472–476). Cit. for: Zbruch. URL: <https://zbruc.eu/node/57497> (last accessed: 22.07.21) (in Ukr.).

Tyshchenko, O. & Tyshchenko, V. (2021). Electronic System «All-Ukrainian Toloka Archival Card Index»: Structure, Tools, Prospects of Development. *Proceedings of the 5th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2021): Main Conference*. Lviv. in 2 vol. Vol. I. (pp. 555–565). URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper41.pdf> (last accessed: 22.07.21) (in Eng.).

LEGEND

AK – Archival card index. URL: <https://ak.iul-nasu.org.ua> (last accessed: 25.07.21) (in Ukr.).

РУС-33 – Russian Ukrainian Academic Dictionary (1924–1933). Vol. I–III, Ch. edit A.Yu. Krymskyi (Vol. I–II), S.O. Yefremov (Vol. III–IV). Kyiv.

Статтю отримано 20.10.2021

Oksana Tyshchenko

LEXICAL CARD INDEX A.YU. KRYMSKYI IN THE SOURCE CORE OF THE “RUSSIAN-UKRAINIAN DICTIONARY” 1924–1933 (ZVENIHOROD REGION)

The article examines the principles of the Russian-Ukrainian dictionary (RUD-33) and the selection of lexical material from authentic sources formulated by A.Yu. Krymskyi; emphasized the dynamics of the linguist's views on lexicographic work. An important language material for the renewal of Ukrainian identity was introduced to linguistic circulation - a fragment of the Zvenigorod card index A.Yu. Krymskyi as a component of the lexic and illustrative basis of RUD-33 (Archived card index).

The macro- and microstructure of the card index is determined, the content of its card is analyzed (with the prospect for the next exploration). Initial analysis of the card index of Zvenigorod region A.Yu. Krymskyi which was used for the conclusion of lexic and illustrative materials of the Commission for the preparation of the Living Dictionary of the Ukrainian Language (Archival card index), gives an idea of its microstructure (registration units, illustration, source) and macrostructure and features of its formation (type of card index, straight and inverse («inverted») cards, aspirations from accumulation to the interpretation of language information, the nature of the part-language belonging of the title units, the search for formal and semantic expediency, the type of title units).

This material is important for the study of modern language processes in the context of updating the specific features of the Ukrainian language and its multi-level study. The next exploration will be devoted to the analysis of other aspects of the card index, such as: additional units in the title part; derived header units variants (lexical, phonetic, accentuation, morphological); characteristics (semantic, grammatical, etymological, stylistic) etc.

Key words: Ahatanhel Krymskyi, linguistic source of the dictionary, identity of the Ukrainian language, live speech, field records, Zvenihorod Card index, Archival card index, macrostructure and microstructure of the card index.